

МІМІ (метод інтегрованої ігрової моральної інклюзії)

у моральному вихованні дошкільників:

використання ляльок-«моральних путівників»

Любов Лохвицька,

докторант Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова;
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології і педагогіки
дошкільної освіти ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»

Домінуючою ознакою демократичного високорозвиненого суспільства є зростання ролі моральних засад у всіх сферах соціального життя. Реалізація завдань морального виховання молодого покоління в українській державі має важливе освітнє, суспільне, соціальне та наукове значення. Специфіка морального виховання обумовлена віковими та індивідуальними особливостями, нормами суспільної моралі, принципами регулювання поведінки тощо. У період дошкільного дитинства необхідно сприяти розвитку в дітей емоцій і моральних почуттів, що забезпечать формування в них моральних властивостей і якостей особистості, спонукати їх до засвоєння певних норм і правил, розвивати відповідні моральні мотиви і звички поведінки. Це важливе завдання окреслено в державному стандарті дошкільної освіти в Україні – Базовому компоненті (2012 р.): «надання пріоритету соціально-моральному розвитку особистості, формування у дітей уміння узгоджувати особисті інтереси з колективними» [1, с. 5].

Концепція реалізації завдань морального виховання, які визначені одними з пріоритетних у державному стандарті дошкільної освіти в Україні, викладена в парціальній програмі «Скарбниця моралі» [3]. Її девізом є такі слова: «Від моралізування – до переконання, від муштрування – до пояснення, від дисциплінування – до самоусвідомлення». Моральне виховання у ній представлено як процес засвоєння (інтеріоризації-екстеріоризації) доступних дитині базових етичних понять, на основі яких засвоюються моральні еталони, зразки, норми і правила. Це відбувається через дію загального психологічного механізму інтерналізації базових

моральних (етичних) понять і особистих (часткових) механізмів наслідування – імітації; ідентифікації; внутрішньої (самооцінка) і зовнішньої оцінки (оцінка оточуючих). Мета програми конкретизується в її змісті, що представлено відповідними тематичними блоками: «Про мораль знати – негараздів уникати», «Дорослих поважати і чемним зростати», «З дітьми дружно жити і їх розуміти», «Довіру проявляти і співпереживати», «Гарних манер набувати і ввічливим ставати», «Добрі справи творити і завжди їм радіти», «У злагоді бути – про образи забути», «Себе оцінити і кращим зробити». Програмові завдання у тематичних модулях для кожної вікової групи подано з поступовим поглибленням і ускладненням змісту відповідно до дитячих можливостей, що сприяють їхньому моральному вихованню. Зміст кожного з тематичних модулів може вивчатися автономно або синтезовано з іншими, що відповідатиме системному поданню матеріалу. Більш успішно моральне виховання дошкільника відбуватиметься за створення відповідних повноцінних психолого-педагогічних умов та активності дитини в освоєнні морального досвіду.

Основним **методом** визначаємо метод інтегрованої ігрової моральної інклюзії (МІІМІ). Зміст цього поняття як «включення людей в те коло, на яке розповсюджуються однакові моральні цінності і правила справедливості» розкрив Д. Майерс [4, с. 612]. За нашим робочим визначенням, моральна інклюзія – це охоплення дітей виховною взаємодією через залучення їх до вирішення моральних ситуацій, що подаються їм через образи відповідних ляльок «моральних путівників» (про них йтиметься далі). Вважаємо, що цей метод стимулюватиме прояви дітьми активності і збагачуватиме їхній моральний досвід, що сприятиме становленню моральної самосвідомості. Сам по собі термін є близьким за значенням до дефініції інтеграція, що використовується стосовно сутності здійснення морального виховання дошкільників.

У підборі методичного інструментарію (супутніх методів, технік і прийомів) зосереджуємо увагу на традиційних та інноваційних. Стосовно традиційних, це:

- пояснення – дають можливість дітям отримати знання про моральні поняття і моральні норми;
- демонстрування взірців позитивних прикладів моральної поведінки (показ) через використання персонажів мультфільмів та ін. персонажів;
- розв'язування моральних задач;
- дидактичні ігри морального спрямування;
- театралізовані ігри (ігри-драматизації, ігри-імпровазації та ін.);
- сюжетно-рольові гри;
- ігри-модельювання (створення ситуацій модельювання стосунків або створення ляльок з пластичних матеріалів (глина, тісто, пластилін тощо) як форми реагування для «відпрацювання» емоцій, почуттів, ставлень);
- читання творів художньої літератури на моральну тему з подальшим обговоренням;
- розучування мирилок;
- розповіді, бесіди;
- складання казок;
- обговорення і аналіз ситуації (нині використовується назва полілог, що означає обмін думками між трьома і більше учасниками, об'єднаних спільною темою), запитання – відповіді;
- схвалення і заохочення дитини за моральні дії і вчинки;
- прийоми – установка на позитив; пропозиції; підказки; прийоми незакінчених речень та помилкових тверджень;
- підготовка з дітьми проектів «Фестиваль позитивних емоцій», «У світі моральних вчинків», «Планета добра» та ін.;

- прийом перевтілення («Будь таким, яким ти хочеш бачити свого друга»); створення плакатів (колажів) «Що таке добре, що таке погано», «Добро всесильне» та ін.;
- організація ситуацій успіху у пошуку морального рішення;
- створення портфоліо «Я – моральний», «Я – добрий друг» та ін.;
- спонукання – при цьому необхідно підтримувати дітей за прояви зусиль щодо їх виконання, а не лише за результат, що сприяє розвитку впевненості у здоланні труднощів;

Серед інноваційних:

- техніки обговорення, запропоновані Дж. Кехо:
- ✓ позитивний предикат (твердження) – використовується з метою допомогти дітям подолати невпевненість і сумніви (різновид – використання плакату «Я – хороший (моральний)»);
- ✓ візуалізація – створення зорових образів бажаних ситуацій;
- ✓ переписування сценарію – привчання «по-новому» (позитивно) подивитися на те, що сталося, винести «уроки», виробити «план» для майбутніх аналогічних подій;
- ✓ визнання чеснот – підтримка дитини і відзначення моральних здобутків доколишніх («зала слави») (у традиційній методиці схвалення і заохочення);
- ✓ викорінення негативу – обговорення з дитиною відмінності між позитивною (моральною) і негативною поведінкою, вироблення спільного переконання, що позитивні дії завжди є кращими для обох сторін (його різновид – переключення (зосередженість на чомусь іншому), який можна розглядати і як спосіб психолого-педагогічного впливу – *коментар Л. Л.*);
- ✓ метод протилежної думки – протидія негативній думці позитивною: «У мене немає друзів» – «У мене багато друзів» [2].

Розділяючи погляди Н. Гавриш, О. Брежнєвої, І. Кіндрат, О. Рейпольської щодо сучасних підходів до виховання дошкільників, підкреслюємо доцільність використання таких методів:

- метод емпатії (метод особистої аналогії) – пояснюється реакцією переживання, «вживанням» в образ іншого (героя оповідання, персонажа реальної ситуації тощо). (В його основу покладено принцип заміщення, який також можна розглядати як спосіб психолого-педагогічного впливу – *коментар Л. Л.*);
- метод образного бачення – через розвиток уяви сприяє розвитку здатності «домальовувати», наприклад, відтворювати наслідки морального вибору і моральних дій («Що сталося б...?»);
- метод конструювання понять – забезпечує основу для розуміння дітьми (особливо стосується дітей старшого дошкільного віку) суті окремих понять, наприклад, чуйності, відповідальності, доброзичливості та ін.;
- метод чуттєвого пізнання – розвиток у дітей вміння сприймати світ через призму відчуття [5, с. 18-20].

Пропонуємо також власні:

- моральний перформанс (від англ. performance – вистава, спектакль, термін означає виконання, виступ, дійство) – у нашому розумінні розглядається як участь дитини у міні-постановці під час приходу ляльки-перформера (тієї, хто творить дійство, із запропонованих ляльок-«моральних путівників», опис їх подано далі) у режимі реального часу, тобто створення і обговорення виховних ситуацій на моральну тему, де лялька виступає в ролі помічника, а діти «відпрацьовують» ролі того, хто ображає і того, кого ображають; він також може бути комплексним, що включатиме використання художнього слова, показ і пояснення, прийом перевтілення і т. ін. (за дослідженнями американських вчених Д. Конквєргуд (D. Conquergood) і К. Гиттен (K. Hytten) [6; 7]);
- бестінг (від англ. besting – кращий) – вправи та ігри для стабілізації і покращення психічного стану особистості, які проводяться з метою підвищення моральної самооцінки дітей, розвитку впевненості у собі, моральному утвердженні серед однолітків;

- метод інверсії (перевертання, переставляння) – спрямований на пошук ідей рішення моральної задачі в нових варіантах;
- метод інтерпретації – пояснення, тлумачення дитиною (на рівні її розуміння) моральних норм і правил;
- дотичним до попереднього є техніка фреймінгу – розглядається як інтерпретація навколишнього (зовнішнього) світу, свого «Я» і своїх моральних дій у ньому. Він є доцільним, оскільки включає в себе три рівні: діагностичний (що не так?), прогностичний (як має бути?) та мотиваційний (чому саме я маю діяти, щоб щось змінити?). Сутність його застосування – об'єднання вихованців групи у дотриманні норм і правил моральної взаємодії;
- прийом гіперболізації – перебільшення чи навпаки зменшення проблемності моральної ситуації.

Підбір методичного інструментарію залежатиме від поставленої мети у реалізації завдань морального виховання на різних етапах (відповідно вікових особливостей дітей): у молодшому дошкільному віці відбувається засвоєння морального змісту (крок 1), у середньому – відтворення через здійснення контролювання (кроки 2 і 3), а в старшому – дотримання і захист морального (кроки 4, 5 і 6).

В основі використання Ляльок-«моральних путівників» лежать елементи лялькотерапії. Здійснення психолого-педагогічного супроводу морального виховання дошкільників з використанням лялькотерапії обумовлюється віковими особливостями і можливостями морального розвитку дітей. Для дітей дошкільного віку лялька є основною іграшкою. Ця аксіома не потребує додаткових пояснень і доведена ходом історичного розвитку, чисельними науковими психолого-педагогічними дослідженнями та практикою. Використання ляльок як центрального персонажу (дійової фігури) методу МІМІ сприяє комбінованому застосуванню запропонованих вище прийомів і технік. Тобто, застосування ляльок здійснюється на основі

принципу когерентності – взаємозв'язку всіх складових морального виховання: емоційного, когнітивного і поведінкового компонентів.

Пропонуємо вісім чарівних українських ляльок (з українськими іменами і відтворенням української зовнішності), з яких чотири дівчинки і така ж кількість хлопчиків (8 – символ безкінечності, і це не випадково, оскільки моральне виховання не закінчується в період дошкільного дитинства, моральне становлення особистості відбувається протягом всього її життя). Ляльки розрізняються за розфарбуванням в різні кольори веселки – сім основних (на ляльках це елементи одягу, прикрас, взуття), а також додаємо ще білий колір, який є кольором чистоти і довершеності (позитив, що вміщує всі кольори спектру).

Їх опис. Ляльки-дівчатка: Марійка уособлює моральні почуття і емоції, означена жовтим кольором, що символізує емоційну чуттєвість; Ганнуся – моральні дії, червоний колір, символізує впевненість і наполегливість; Катруся – моральна поведінка, фіолетовий колір, є втіленням урівноваженості; Наталочка – моральні цінності, помаранчевий, говорить про толерантність і позитивність. Ляльки-хлопчики: Іванко – моральне осмислення, синій колір, символізує міркування, судження; Василько – моральний вибір, зелений колір, означає доброзичливість; Петрик – моральні переконання, блакитний колір, означає чесність і щирість; Тарасик – моральний вчинок, білий колір, моральність як збірне поняття.

Виготовлення таких ляльок – це творчий підхід вихователя, вони можуть бути об'ємними, тобто зробити їх зі звичайних іграшок, або ж намалювати (плоске зображення). Другий спосіб є доцільніший з огляду на те, що, наприклад, ляльці Марійці, що символізує емоції і моральні почуття можна буде змінювати обличчя, демонструючи наявність різних емоційних станів. Вихователь є посередником між ляльками і дітьми, який перед дітьми виконує роль так би мовити «технічного» помічника і «озвучує» цих чарівних персонажів, а також передає їм висловлювання дітей в узагальненому вигляді. Отже, разом з дорослими (батьками, вихователями і

психологами дошкільних навчальних закладів) головними носіями і виконавцями моральних функцій пропонуємо ляльок-«моральних помічників», які фактично мають бути реальними і такими, що чуттєво сприйматимуться дітьми: відповідної зовнішності, морального змістового наповнення.

Основні вимоги до використання ляльок:

- зовнішній вигляд – реалістичне зображення (дитячий прообраз дівчаток і хлопчиків) з виразними рисами обличчя і всіма частинами тіла (обов'язкова наявність рук і ніг). Діти молодшого дошкільного віку, певно, бажатимуть доторкнутися до них;
- ляльки не перебувають постійно в групі, а систематично по чергово приходять, причому в різних комбінаціях (по одній, чи по двоє-троє), залежатиме від мети, що реалізуватиметься і виховної ситуації морального змісту;
- кожна лялька має власну здатність до «чарівності», вона знає про все, що відбувається з дітьми, «бачить» їх;
- ляльки можуть приносити дітям подарунки: нові ігри, книги, атрибути для театралізованих чи сюжетно-рольових ігор, картинки тощо.

Принципи роботи з ляльками-«моральними путівниками»:

- ляльки спілкуються як з усіма дітьми, так можуть звертатися і до конкретної дитини.
- ляльки однаково ставляться до всіх вихованців групи («по-рівному», без упередження). Вони радіють їх добрим справам і позитивним вчинкам. Негарна поведінка їх дуже засмучує, але вони не сварять дітей, а наголошують, що дуже занепокоїлись, оскільки хороша дитина (вказують хто, конкретно) скоїла певний поганий вчинок.
- зміст спілкування ляльок з дітьми не повинен обмежуватися лише моральною тематикою, оскільки фрагменти морального впливу можуть бути зреалізованими в будь-якому іншому навчально-виховному сегменті, а тому доцільною буде присутність ляльки на заняттях, прогулянці тощо;

- у моральних перформансах з ляльками можуть використовуватися історії двох типів: 1) які трапилися з ляльками (такий виклад переважатиме для дітей молодшої групи); 2) які ляльки «спостерігали» за іншими дітьми (для дітей середньої і особливо старшої групи);
- обов'язковим є прослуховування лялькою «звіту» про те, що відбувалося з дітьми за час її відсутності (не тому, що вона не знає, адже вона «все бачить», а тому, що хоче почути як про це розповідатимуть самі діти) – це стимулює розвиток у дітей самооцінки;
- за кожним «візитом» та чи інша лялька відмічає дітей (почергово всіх, якщо ж хтось із дітей «відзначається» негарною поведінкою, то попередньо вихователь має створити таку ситуацію, де зафіксувалися моральні прояви дитини) за зроблені ними добрі справи; співчуває тим, з ким трапилася певна прикрість;
- ляльки мають заохочувати дітей розповідати про позитиви їхніх однолітків: «Хто і що добре зробив» (так формується вміння оцінювати інших); якщо ж хтось із дітей розповідатиме про негарні дії своїх одногрупників, то лялька висловлює сподівання, що це трапилося випадково і просить пригадати про добрі справи цієї дитини;
- форми контактування з ляльками можуть бути різноманітними: листування, надсилання меседжів з мобільного телефону чи планшету вихователя, ведення «блокнотів» добрих справ; відтворення реалій в малюнках (приймаються варіанти «по-секрету») і т. ін.;

Розподіл ляльок за віковими групами пропонуємо в такій послідовності: молодша – ляльки Марійка та Іванко; у середній до них додаються ляльки Василько, Ганнуся, Катруся; у старшій – приєднуються Наталочка, Петрик, Тарасик.

Головна мета морального виховання – розвиток моральної самосвідомості в дітей дошкільного віку в процесі формування в них моральної обізнаності та практичних навичок моральної поведінки передбачається у процесі повсякденної освітньої роботи та на окремих

заняттях (цілісно або є сегментно). Щодо форм роботи, доцільним є проведення як групових, так і індивідуальних занять. Комплектація дітей і тривалість заняття залежить від віку та їхніх особистісних потреб. Обов'язковим є врахування циклічності побудови занять, «проблемності» їх змісту. Дієвою є індивідуальна робота з дитиною (коли необхідно, щоб заняття відбулося «віч-на-віч») чи факультативні заняття для окремих дітей.

Потрібно організовувати спілкування, спільну продуктивну діяльність дітей, щоб вони відчували її «моральний дух»; екскурсії і цільові прогулянки (на виробництва, у заклади, що є доступними для відвідання дітей, з тим, щоб показати їм моральні взаємини між людьми); проведення спільних свят, вікторин, конкурсів, тематичних вечорів; заходів дитячої благодійності; виставок; флешмобів та ін. (спільна діяльність дітей і батьків). При цьому варіації комбінування методів, технік і прийомів психолого-педагогічного супроводу морального виховання можуть бути різноманітними.

Список використаних джерел

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) / наук. кер. А. М. Богущ ; авт. кол.: Богущ А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л. та ін. – К., 2012. – Спецвип. журн. «Вихователь-методист дошкільного закладу». – 30 с.
2. Кехо Д. Сила разума для детей / Джон Кехо, Нэнси Фишер ; пер. с англ. П. А. Самсонов. – 6-е изд. – М. : Попурри, 2013. – 176 с.
3. Лохвицька Л. В. Програма з морального виховання дітей дошкільного віку «Скарбниця моралі» / Л. В. Лохвицька. – Тернопіль : Мандрівець, 2014. – 128 с.
4. Майерс Д. Социальная психология / Дэвид Майерс ; пер. с англ. – 6-е изд., перераб и доп. – СПб. : Питер, 2003. – 752 с.: ил. – (Серия «Мастера психологии»).
5. Розумне виховання сучасних дошкільників / Н. Гавриш, О. Брежнєва, І. Кіндрат, О. Рейпольська ; за заг. ред. О. Брежнєвої. – К. : Вид. Дім «Слово», 2015. – 176 с.
6. Conquergood D. Performing as a Moral Act: Ethical Dimensions of the Ethnography of Performance / Dwight Conquergood // *Literature in Performance* vol. 5, no. 2 (1985). <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10462938509391578#preview>
7. Hytten K. Moral Education and the Dangers of Dramatic Rehearsal / Kathy Hytten // *Philosophy of education*. – 2010. – p. 129-132. <http://ojs.ed.uiuc.edu/index.php/pes/article/view/3018>